

ЧЕПІЛЬ Марія – доктор педагогічних наук, професор кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти, Дрогобицький державний педагогічний університету імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, 82100, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2215-3994>

ResearcherID: <https://publons.com/wos-op/researcher/2354679/marija-czepil/>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2413-2039.20/52.14>

Бібліографічний опис статті: Чепіль, М. (2025). Педагогічні погляди О. Макарушки на патріотичне виховання в контексті сучасних викликів. *Людинознавчі студії. Серія «Педагогіка»*, 20 (52), 106–112, doi: <https://doi.org/10.24919/2413-2039.20/52.14>

ПЕДАГОГІЧНІ ПОГЛЯДИ О. МАКАРУШКИ НА ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

Анотація. У статті проаналізовано погляди українського педагога О. Макарушки (1867–1931) на патріотичне виховання української молоді. Патріотизм розглядає як багатогранне явище, що охоплює не лише любов до Батьківщини, але й глибоке знання історії, активну популяризацію рідної мови та усвідомлення культурної спадщини. Патріотичне виховання має пронизувати весь навчальний процес, а не обмежуватися викладанням окремого предмета. Педагог вважав, що кожен предмет надає можливість знайомити дітей з рідною землею та народом, а навіть математичні та геометричні вправи можуть бути використані для патріотичного виховання. Особливу увагу приділяв мистецьким предметам, таким як спів, руханка, малювання та ручна праця, які, на його думку, були насичені невичерпним багатством українських узорів та мотивів. Проаналізовано фундаментальні цінності національно-патріотичного виховання. Закладені в молоді патріотичні почуття формують характер, світогляд та поведінку особистості, а майбутнє України залежить від молоді, яка глибоко усвідомлює національну ідею та готова до активної участі в розбудові держави. Особливий акцент зроблено на ролі історичних прикладів та особистого взірця у формуванні патріотичної свідомості молоді. Доведено, що вивчення історії є важливим інструментом для формування патріотичних почуттів, а використання історій життя видатних особистостей є ефективним методом виховання моральних якостей. Вивчення національної культурної спадщини є необхідною умовою для інтеграції української молоді у світовий культурний простір. Акцентовано увагу на значущості народних та Шевченківських свят як форм патріотичного виховання у шкільному середовищі. Запропоновано рекомендації щодо використання педагогічних ідей О. Макарушки у патріотичному вихованні молоді в умовах російсько-української війни.

Ключові слова: Остап Макарушка; патріотизм; патріотичне виховання; зміст освіти; національні цінності; національна ідентичність.

CHEPIL Mariya – Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor at the General Pedagogy and Preschool Education Department, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Ivan Franko str., 24, Drohobych, 82100, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2215-3994>

ResearcherID: <https://publons.com/wos-op/researcher/2354679/marija-czepil/>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2413-2039.20/52.14>

To cite this article: Chepil, M. (2025). Pedagogical views of O. Makarushka on patriotic education in the context of modern challenges. *Human Studies. Series of Pedagogy*, 20 (52), 106–112, doi: <https://doi.org/10.24919/2413-2039.20/52.14>

PEDAGOGICAL VIEWS OF O. MAKARUSHKA ON PATRIOTIC EDUCATION IN THE CONTEXT OF MODERN CHALLENGES

Summary. *The article analyzes the views of the Ukrainian pedagogue O. Makarushka (1867–1931) on the patriotic education of Ukrainian youth. He viewed patriotism as a multifaceted phenomenon that encompasses not only love for the homeland but also a deep knowledge of history, active promotion of the native language, and an awareness of cultural heritage. Patriotic education should permeate the entire educational process, not be limited to teaching a separate subject. The pedagogue believed that every subject provides an opportunity to familiarize children with their native land and people, and even mathematical and geometric exercises can be used for patriotic education. He paid particular attention to artistic subjects such as singing, physical exercises, drawing, and handwork, which, in his opinion, were filled with an inexhaustible wealth of Ukrainian patterns and motifs. The fundamental values of national-patriotic education are analyzed. The patriotic feelings instilled in young people shape the character, worldview, and behavior of the individual, and the future of Ukraine depends on the youth who deeply understand the national idea and are ready to actively participate in the development of the state. Special emphasis is placed on the role of historical examples and personal role models in shaping the patriotic consciousness of young people. It is proven that studying history is an important tool for fostering patriotic feelings, and using the life stories of outstanding individuals is an effective method of cultivating moral qualities. Studying the national cultural heritage is a necessary condition for the integration of Ukrainian youth into the global cultural space. Attention is drawn to the significance of folk and Shevchenko holidays as forms of patriotic education in the school environment. Recommendations are offered on the use of O. Makarushka's pedagogical ideas in the patriotic education of youth in the context of the Russian-Ukrainian war.*

Key words: *Ostap Makarushka; patriotism; patriotic education; content of education; national values; national identity.*

Постановка проблеми. Глобалізація, інформаційна війна та інші сучасні виклики призводять до розмивання традиційних цінностей, зокрема патріотизму. В умовах російсько-української війни питання патріотичного виховання набуває особливої гостроти. Світовий досвід переконливо свідчить, що формування гармонійно розвиненої особистості неможливе без глибокого засвоєння нею національних цінностей, що передаються з покоління в покоління. У сучасному світі, де культурна ідентичність часто розмивається, завдання виховання громадян з глибоко осмисленою життєвою позицією набуває першочергового значення. Необхідно забезпечити формування у молоді національної ідентичності, готовності до захисту Батьківщини, поваги до історичного минулого та культурної спадщини.

Еволюція української педагогічної думки в Галичині у другій половині XIX – першій третині XX ст. відбувалася в умовах складної соціополітичної та національно-культурної динаміки. У цей період було покладено початок розробці основоположних принципів теорії та практики українського виховання дітей та юнацтва. Дослідницький інтерес до історії педагогіки, переосмислення фактів біографій та діяльності окремих постатей, виявлення нових імен, повернення

в історико-педагогічний дискурс виховних концепцій вимагають оновленого погляду на досягнення національної педагогіки в контексті історичних подій та їх використання в сучасних умовах. Серед них чільне місце займає Остап Макарушка (1867–1931) – видатний український педагог, науковець та громадський діяч, чії ідеї щодо формування національно свідомої молоді з чітко вираженою патріотичною позицією заслуговують на глибоке дослідження. В умовах незалежної України вийшла низка публікацій, присвячені педагогічній та культурно-освітній діяльності О. Макарушки. Будучи дійсним членом Наукового товариства імені Шевченка та одним з ініціаторів створення педагогічного об'єднання «Рідна школа» в Галичині, він зробив значний внесок у розвиток національної освіти. Його багатогранна діяльність, включаючи публіцистику, мала суттєвий вплив на формування підростаючого покоління.

Аналіз останніх досліджень. Окремі аспекти його творчого доробку фрагментарно розглядалися в контексті досліджень, присвячених відомим західноукраїнським педагогам другої половини XIX – першої половини XX ст. (А. Волошин, Г. Врецьона, М. Галушинський, Ю. Дзерович, І. Терлецький, І. Филиппак, І. Юцишин та ін.). Життєвий і творчий

шлях О. Макарушки, його погляди на українську освіту та виховання висвітлюють О. Карпенко та Л. Бодак (2022). Теоретико-методичні засади виховання у педагогічній спадщині О. Макарушки розкриває Л. Бодак (2018), проблеми виховання характеру дитини – Л. Левицька (2004). Погляди О. Макарушки на педагогіку як науку виховання, мистецтво вести молодь до досконалості, забезпечуючи як фізичне здоров'я, так і духовне збагачення, глибоке розуміння дитячої психології та фізіології обґрунтовують О. Карпенко та М. Чепіль (2024). Дослідження педагогічної спадщини О. Макарушки дозволяють виявити концептуальні засади виховання дітей та молоді.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Загалом у публікаціях розкрито педагогічні погляди О. Макарушки на зміст виховання дітей та молоді. Однак проблема національних цінностей, формування громадянської позиції, готовності до участі у розбудові демократичного суспільства потребує глибшого аналізу та осмислення. Аналіз його праць дозволить збагатити сучасну теорію і практику патріотичного виховання, краще зрозуміти сучасні проблеми та знайти шляхи їх вирішення.

Мета статті – розкрити педагогічні погляди О. Макарушки на патріотичне виховання та визначити актуальність педагогічних ідей, які можуть бути використані для зміцнення національної ідентичності та формування патріотичних почуттів в умовах сучасних викликів.

Виклад основного матеріалу. Кінець XIX – початок XX ст. характеризується активізацією національної свідомості галичан, коли кожен педагог, філософ, історик прагнув своєю діяльністю наблизити незалежність України та зберегти її національну ідентичність. У Галичині цей період був позначений інтенсивною полонізацією, що здійснювалася владою з метою асиміляції українського населення. Ця політика мала значний вплив на зміст і характер педагогічної діяльності, обмежуючи можливості для розвитку національної освіти. Однак, незважаючи на тиск, у Галичині сформувалася плеяда видатних педагогів, які відстоювали національно-патріотичні ідеали в шкільництві. Вони усвідомлювали, що розбудова власної держави неможлива без формування національно свідомої молоді, здатної протистояти асиміляційним процесам. Когорта українських педагогів самовіддано працювала над створенням якісного національного освітнього простору.

У педагогічному дискурсі актуалізуються питання формування патріотичної свідомості у молодого покоління, що включає розвиток любові до України, поглиблення знань про її історію та унікальну культуру, активне використання та вивчення української мови.

О. Макарушка наголошував, що народне виховання є універсальним інструментом, доступним як для державницьких, так і для недержавницьких націй. Він виступав за демократизацію освіти, вважаючи, що кожен учень має право на розвиток своїх здібностей і талантів. Однак він визнавав, що українці, які тривалий час перебували під гнітом імперій та іноземних держав, мали обмежені можливості для розвитку національної освіти (Макарушка, 1916, с. 16). Виховання патріотизму неможливе без розвитку готовності до самопожертви заради Батьківщини, що включає усвідомлення обов'язку захищати її суверенітет і територіальну цілісність. Не менш важливим є виховання здатності відмовитися від особистих інтересів на користь суспільного блага, що відображає формування громадянської відповідальності та готовності до активної участі у розбудові держави.

Науковець визначив патріотизм як активну громадянську позицію, що передбачає не лише любов до Батьківщини, але й практичну діяльність на її благо. Зокрема, він стверджував, що патріот – це індивід, який виявляє відданість своїй вітчизні та народу. Однак, декларативна любов без реальних дій є беззмістовною. Ефективним способом служіння Батьківщині є сприяння розвитку освіти та формування морально стійких громадян (Макарушка, 1906, с. 122). Патріотизм має починатися з раннього дитинства і здійснюватися не лише в школі, а й у сім'ї, громаді, церкві. Патріотичне виховання є багатограним процесом, що охоплює не лише любов до рідної землі, але й глибоке знання історії, активну популяризацію рідної мови та усвідомлення культурної спадщини. Воно відіграє ключову роль у демократизації освітнього процесу, оскільки, пізнаючи власні національні скарби, учні вчаться поважати та цінувати культурне розмаїття інших народів. Такий підхід сприяє формуванню толерантної та відкритої до діалогу особистості, здатної до міжкультурної комунікації.

О. Макарушка обґрунтував фундаментальні цінності патріотичного виховання, стверджуючи, що закладені в молоді патріотичні почуття формують характер, світогляд

та поведінку особистості. Він вважав, що майбутнє України залежить від молоді, яка глибоко усвідомлює національну ідею, пишається героїчним минулим свого народу та готова до активної участі в розбудові держави. Патріотичне виховання не обмежується викладанням окремого предмета, а має пронизувати весь навчальний процес (Макарушка, 1917; 1925). Кожен предмет, на думку педагога, надає можливість знайомити дітей з рідною землею та народом: географія, геологія та природничі науки – з природними особливостями Батьківщини; наука релігії та мови – з духовним життям народу; історія – з її минулим та сучасними потребами. Навіть математичні та геометричні вправи можуть бути використані для патріотичного виховання, якщо вчитель вміє складати оригінальні завдання. Особливу увагу він приділяв мистецьким предметам, таким як спів, руханка, малювання та ручна праця, які, на його думку, насичені невичерпним багатством українських узорів та мотивів (Макарушка, 1922, с. 80).

У працях, зокрема в підручнику «Наука виховання», педагог приділяв значну увагу ролі історичних прикладів та особистого взірця у формуванні національно-патріотичної свідомості молоді. Він вважав, що використання історій життя та діяльності видатних особистостей є ефективним методом виховання моральних якостей, таких як строгість, злагода, гармонія, любов та пошана до старших. Педагог наголошував, що навчання відбувається не лише через словесні настанови, але й через особистий приклад та практичне застосування знань. Він зазначав, що діти, які мають природний нахил до наслідування, часто використовують взірці поведінки, які бачать у своєму оточенні. Тому вчитель повинен бути не лише носієм знань, але й моральним авторитетом, який власним прикладом демонструє патріотизм та громадянську відповідальність.

Важливим аспектом педагогічної концепції О. Макарушки було використання історичних прикладів героїчної боротьби українського народу для формування національної свідомості молоді. Він вважав, що знання історії, зокрема історії боротьби за незалежність, є необхідним для формування патріотичних почуттів та готовності до захисту Батьківщини (Макарушка, 1922, с. 118). Педагог закликав молодь до пізнання минулого своєї Батьківщини, щоб, «пізнавши її ліпше, полюбити її тим дужим, цілим серцем, і постановити й собі самому трудити ся по силам для її

добра». Знання історії є не лише інтелектуальним збагаченням, але й моральним обов'язком кожного громадянина. О. Макарушка використовував літературний жанр, зокрема діалог між батьком і сином, для опису історичних подій та популяризації історичних знань. Він також звертався до праць українських істориків, таких як «Історія Руси» Олександра Барвінського, щоб показати молоді важливість вивчення історії власного народу (Макарушка, 1896, с. 68).

О. Макарушка, як досвідчений педагог і вихователь, усвідомлював, що саме історичні приклади героїчного минулого здатні залишити глибокий слід у свідомості молоді, формуючи її національну ідентичність та патріотичні почуття. Українська історія багата на приклади героїзму, що демонстрували як окремі особистості, так і цілі соціальні групи: селяни, козаки, молодь, яка брала активну участь у національно-визвольних змаганнях. Особливу увагу педагог приділяв козацтву, описуючи його історію у доступній та зрозумілій формі. Він підкреслював, що згадки про козаків з'являються вже наприкінці XV століття, а їхня слава досягла апогею в XVI та XVII століттях. До наших днів дійшло близько двадцяти козацьких літописів, написаних українською, польською та російською мовами. Ці літописи, за його словами, часто починалися з опису створення світу і доходили до опису подій, сучасних авторам. На його думку, значне місце відведено воєнним часам Богдана Хмельницького, славного гетьмана Запорозького війська, який у середині XVII століття підняв повстання проти польської шляхти. О. Макарушка підкреслював, що Хмельницький зумів об'єднати український народ у боротьбі проти соціального та релігійного гніту (Макарушка, 1896, с. 58).

Героїчні, а часом і трагічні події української історії є потужним джерелом для формування національної свідомості молоді. Вони збагачують молодих людей новими думками, знаннями та моральними ідеалами, які не завжди можна отримати в повсякденному оточенні. Виховання на історичних прикладах сприяє розвитку таких важливих якостей, як рішучість, відвага, мужність, сміливість, стійкість, дисциплінованість, наполегливість та ініціативність. Ці риси характеру є невід'ємними компонентами патріотизму, який, у свою чергу, формує почуття гідності та віру в майбутнє нації. Історичні приклади героїзму, такі як подвиги козаків, участь молоді у визвольних

змаганнях, боротьба українського народу проти загарбників, демонструють молоді силу духу та відданість Батьківщині.

Формуючи власну концепцію національного виховання О. Макарушка вважає, що потрібно вивчати досвід інших народів. Національне виховання відіграє фундаментальну роль у зміцненні моральних засад особистості та сприяє духовному відродженню нації. Аналіз історичного досвіду свідчить, що нації, які ефективно інтегрували національні цінності та психологічні особливості у систему виховання, демонструють більшу стійкість та конкурентоспроможність. Прикладами можуть слугувати Німеччина, Велика Британія та Японія, де національна ідентичність є ключовим компонентом освітніх стратегій. Вивчення національної культурної спадщини є необхідною умовою для інтеграції української молоді у світовий культурний простір. Дослідник стверджує, що національне виховання формує базис для самостійного розвитку особистості, сприяючи здатності критичного аналізу та відбору цінностей у контексті загальнолюдської культури. Цей процес дозволяє індивіду ідентифікувати та інтегрувати художні, наукові та моральні надбання, які відповідають його внутрішнім потребам. Таким чином, особа стає продуктивним членом суспільства, здатним до ефективної участі у глобальному прогресі (Макарушка, 1927, с. 9).

У патріотичному вихованні О. Макарушка акцентує увагу на значущості народних та Шевченківських свят у шкільному середовищі. Згідно з його поглядами, інтеграція шкільних святкувань у контекст народних традицій сприяє органічному поєднанню молоді з культурним життям нації. Народні свята мають потужний вплив на формування духовності молодого покоління, залишаючи глибокий слід у дитячій пам'яті. Педагог наголошує на необхідності спільної підготовки та проведення свят вихователем і вихованцями, що сприяє формуванню особистісної позиції, гідності та естетичних цінностей. Вчитель має виступати не як авторитарний наставник, а як доброзичливий старший товариш, що стимулює благородні прагнення у молоді (Макарушка, 1927, с. 27). Програма шкільних свят повинна включати різноманітні форми діяльності, такі як промови, спів, музика, декламація, рухливі ігри та театралізовані вистави. Важливим аспектом є врахування індивідуальних особливостей дітей та оптимізація часу на підготовку. Педагог застерігає від

надання головних ролей у сценічних виставах дітям, схильним до самовихваляння та зарозумілості (Макарушка, 1927, с. 126).

Великого значення педагог надавав проведенню Шевченківських свят у патріотичному вихованні. Метою цих заходів було поглиблене вивчення та популяризація творчої спадщини Тараса Шевченка. Педагог вважав, що організація свят сприяє розвитку відповідальності, гордості, почуття обов'язку та історичної пам'яті у молоді. Виконання українських пісень та популяризація творчості національних геніїв сприяють формуванню почуття приналежності до української культури та традицій. О. Макарушка зазначав, що пробудження національної свідомості саме під виключним майже впливом живого слова української пісні й історії дало нам бажані наслідки (Макарушка, 1928, с. 43).

Основи сутності та змісту патріотичного виховання, закладені О. Макарушкою, є актуальними й сьогодні. Вони допомагають педагогам формувати національно свідомих громадян з активною життєвою позицією, здатних до критичного мислення та відповідальних дій. В умовах розбудови незалежної Української держави виховання патріота набуває особливого значення, оскільки воно впливає на історичну траєкторію, подальшу долю та місце України у сім'ї європейських народів.

Ідеї О. Макарушки щодо патріотичного виховання залишаються актуальними і в сучасних умовах, особливо в контексті викликів, пов'язаних з глобалізацією, інформаційною та російсько-українською війнами й необхідністю формування національної ідентичності, зміцненням патріотичного духу та вихованням стійкості у молоді. Це, зокрема:

- важливо акцентувати увагу на героїчних сторінках історії, на боротьбі українського народу за незалежність, а також на вивченні історичних постатей, які стали символами патріотизму;

- використовувати сучасні технології, такі як: створення інтерактивних історичних музеїв, розробка освітніх онлайн-платформ, використання соціальних мереж для популяризації історичних знань;

- важливо не лише передавати історичні знання, але й розвивати у молоді критичне мислення, щоб вони могли аналізувати історичні події та протистояти дезінформації;

- виховання у молоді готовності до захисту своєї країни, до волонтерської діяльності та до активної участі в розбудові держави;

– виховувати у молоді повагу до культурного розмаїття та толерантність до інших народів;

– активізувати роботу з батьками, громадськими організаціями та культурними установами для спільного формування національно-патріотичної свідомості молоді.

Педагогічні ідеї О. Макарушки можуть бути цінним ресурсом для формування патріотично свідомого покоління українців. У сучасному педагогічному дискурсі дедалі гостріше постають питання формування патріотичної свідомості у молодого покоління, що відображає нагальну потребу суспільства у вихованні свідомих громадян. Цей процес включає не лише розвиток емоційної любові до України, але й системне поглиблення знань про її багатовікову історію, унікальну культурну спадщину, традиції та звичаї. Важливим аспектом є активне використання та всебічне вивчення української мови як ключового елемента національної ідентичності. В умовах війни необхідно активізувати патріотичне виховання, використовуючи різні форми та методи: проведення патріотичних заходів, присвячених героям України; організація зустрічей з ветеранами війни; використання творів мистецтва, що відображають героїзм українського народу.

Висновки. Патріотичне виховання є невід’ємною складовою формування активної громадянської позиції, готовності

до участі у розбудові демократичного суспільства. Виховання патріотизму має починатися з раннього дитинства і здійснюватися у сім’ї, школі, громаді, церкві. Ідеї О. Макарушки про важливість національного виховання, демократизацію освіти, формування активної життєвої позиції, вивчення рідної мови, історії, культури, а також на розвитку почуття гордості за свою націю залишаються важливими для розвитку сучасної української освіти. Дослідження педагогічної спадщини О. Макарушки є актуальним і важливим для розвитку теорії і практики патріотичного виховання в Україні. В умовах війни, коли російська пропаганда намагається спотворити історичні факти та розмити українську ідентичність, ці ідеї стають особливо важливими. Необхідно посилити викладання історії України, акцентуючи увагу на героїчних сторінках минулого та боротьбі українського народу за незалежність. Важливо популяризувати українську мову, літературу та мистецтво, щоб зміцнити національну ідентичність молоді. Використання ідей О. Макарушки в сучасних умовах допоможе сформувати національно свідомих, патріотичних та відповідальних громадян, здатних захистити свою країну та розбудувати її майбутнє.

Подальших досліджень потребує зміст та педагогічний інструментарій патріотичного та військово-патріотичного виховання молоді у першій половині ХХ ст.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бодак Л. Остап Макарушка про вплив війни на виховання дитини. *Молодь і ринок*. 2018. № 4(159). С. 149–153.
2. Бодак Л. Остап Макарушка про роль соціальних інститутів у вихованні дитини. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія: Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2018. № 60. Т. 1. С. 53–56.
3. Карпенко О., Бодак Л. Педагогічні ідеї Остапа Макарушки (1867–1931 рр.): монографія. Одеса: Ольді+, 2022. 258 с.
4. Карпенко О., Чепіль М. Остап Макарушка про педагогіку як науку виховання. *Молодь і ринок*. 2024. №9(229). С. 46–51.
5. Левицька Л. Остап Макарушка про виховання характеру дитини. *Наука і освіта. Серія: Педагогіка і психологія*. Одеса, 2004. № 1. С. 100–103.
6. Макарушка О. Вартість реальних предметів науки для ідеї національного образования. *Наша школа*. 1917. Р. VIII. Зш. 5–6. С. 36–46.
7. Макарушка О. Короткий огляд-українського письменства від XI до XVIII століття для ужитку молоді. Львів : Друк. НТШ, 1896. 93 с.
8. Макарушка О. Методичне навчання української мови в середніх школах. *Українська Школа*. 1925. Т. I. Зш. 13–14. С. 55–60.
9. Макарушка О. Наука виховання : підруч. для шкіл і родин. Львів : Друк. НТШ, 1922. 152 с.
10. Макарушка О. Непропаща праця. Рідна Школа. 1927. Р. I. Ч. 4. С. 9–10.
11. Макарушка О. Основи і напрям народного виховання. *Наша школа*. 1916. Р. VII. Зш. 2–3. С. 14–26.
12. Макарушка О. По загальних зборах. *Учитель*. 1906. Р. XVIII. Ч. 6. С. 73–74, 93–95; Ч. 9. С. 121–123; Ч. 10. С. 137–139.
13. Макарушка О. Початки нового писемництва в Галичині. *Україна*. 1928. Кн. 1 (27). С. 41–46.

REFERENCES

1. Bodak, L. (2018). Ostap Makarushka pro vplyv viiny na vykhovannia dytyny [Ostap Makarushka on the impact of war on child education]. *Molod i rynok*, 4(159), 149–153. [in Ukrainian]
2. Bodak, L. (2018). Ostap Makarushka pro rol sotsialnykh institutiv u vykhovanni dytyny [Ostap Makarushka on the role of social institutions in child education]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M.P. Drahomanova. Serii: Pedahohichni nauky: realii ta perspektyvy*, 60(1), 53–56. [in Ukrainian]
3. Karpenko, O., & Bodak, L. (2022). *Pedahohichni idei Ostapa Makarushky (1867–1931 rr.)* [Pedagogical ideas of Ostap Makarushka (1867–1931)]. Oldi+. [in Ukrainian]
4. Karpenko, O., & Chepil, M. (2024). Ostap Makarushka pro pedahohiku yak nauku vykhovannia [Ostap Makarushka on pedagogy as a science of education]. *Molod i rynok*, 9(229), 46–51. [in Ukrainian]
5. Levytska, L. (2004). Ostap Makarushka pro vykhovannia kharakteru dytyny [Ostap Makarushka on child character education]. *Nauka i osvita. Serii: Pedahohika i psykholohiia*, 1, 100–103. [in Ukrainian]
6. Makarushka, O. (1917). Vartist realnykh predmetiv nauky dlia idei natsionalnoho obrazovania [The value of real subjects of science for the idea of national education]. *Nasha shkola*, VIII(5–6), 36–46. [in Ukrainian]
7. Makarushka, O. (1896). *Korotkyi ohliad ukrainskoho pysmenstva vid XI do XVIII stolittia dlia uzhytku molodizhi* [A brief overview of Ukrainian literature from the 11th to the 18th century for youth use]. Druk. NTSh. [in Ukrainian]
8. Makarushka, O. (1925). Metodychne navchannia ukrainskoi movy v serednikh shkolakh [Methodical teaching of the Ukrainian language in secondary schools]. *Ukrainska shkola*, I(13–14), 55–60. [in Ukrainian]
9. Makarushka, O. (1922). *Nauka vykhovania: pidruch. dlia shkil i rodyn* [The science of education: a textbook for schools and families]. Druk. NTSh. [in Ukrainian]
10. Makarushka, O. (1927). Nepropashcha pratsia [Not lost work]. *Ridna shkola*, I(4), 9–10. [in Ukrainian]
11. Makarushka, O. (1916). Osnovy i napriam narodnoho vykhovannia [Foundations and direction of national education]. *Nasha shkola*, VII(2–3), 14–26. [in Ukrainian]
12. Makarushka, O. (1906). Po zahalnykh zborakh Uchytel [On the general meetings of the Teacher]. *Uchytel*, XVIII(6), 73–74, 93–95; (9), 121–123; (10), 137–139. [in Ukrainian]
13. Makarushka, O. (1928). Pochatky novoho pysmenstva v Halychyni [The beginnings of new writing in Galicia]. *Ukraina*, I(27), 41–46. [in Ukrainian]